

Štiri osebnostne dimenzije kot napovedniki socialnega vedenja predšolskih otrok

MAJA ZUPANČIČ in TINA KAVČIČ

Univerza v Ljubljani,

Filozofska fakulteta,

Oddelek za psihologijo,

Aškerčeva 2,

SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

V študiji sva preučevali povezanost dimenzij osebnosti s socialnim vedenjem v kontekstu vrtca pri 188 predšolskih otrocih, starih od pet do sedem let. Vzgojiteljice so poročale o socialnem prilagajanju otrok ter ocenile njihove osebnostne značilnosti s pomočjo bipolarnih lestvic pridevnikov, ki temeljijo na petfaktorskem modelu osebnosti. Ocene individualnih razlik, ki jih o predšolskih otrocih na teh lestvicah podajo odrasli, se združujejo v štirifaktorsko strukturo osebnosti. Rezultati pričujoče študije kažejo, da lahko na podlagi štirih osebnostnih dimenzij napovemo različne vidike socialnega vedenja predšolskih otrok. Kombinirani faktor Vestnost-Intelekt/odprtost sočasno napoveduje vse vidike uspešnega socialnega prilagajanja v vrtcu, med njimi najbolj strpnost in mirnost pri reševanju vrstniških konfliktov. Ekstravertnost pomembno napoveduje izražanje veselja, zapljivosti in jeze, vključevanje v vrstniško skupino, agresivno in egoistično vedenje v odnosih z vrstniki ter nasprotovanje in samostojnost v interakcijah z odraslimi. Z osebnostnim faktorjem Sprejemljivost lahko najbolj napovemo prosocialno vedenje v vrstniških skupinah, pa tudi izražanje veselja in strpnosti, vključevanje v vrstniške interakcije in mirno reševanje vrstniških konfliktov ter sodelovanje z vzgojiteljicami. Faktor Čustvena stabilnost napoveduje otrokovo samostojno in sodelovalno vedenje v interakciji z vzgojiteljico, izražanje strpnosti ter mirno razreševanje konfliktov z vrstniki.

Ključne besede: predšolski otroci, socialno vedenje, čustveno izražanje, osebnost, petfaktorski model

ABSTRACT

FOUR PERSONALITY DIMENSIONS AS PREDICTORS OF PRESCHOOL CHILDREN'S SOCIAL BEHAVIOR

Relations of personality dimensions to social behavior were examined for 188 preschool children, aged 5 to 7 years. Their teachers reported on children's adaptive and problem behaviors, and rated their personality characteristics using bipolar adjective scales representing markers of the Big Five. As previously established, making use of these scales yields a four factor structure of personality

in preschoolers. The results of the present study revealed that different aspects of preschoolers' social behavior can be predicted by the four personality dimensions. Conscientiousness-Intellect/Openness contemporaneously predicted all aspects of adaptive behavior, especially expression of tolerance and calmness in solving peer conflicts. Extroversion significantly predicted expressions of joy, security and anger, integration into peer group, aggressive and egoistic behavior in relationships with other children, as well as oppositional and autonomous behavior in interactions with preschool teachers. Agreeableness contemporaneously predicted mainly prosocial behavior toward peers, as well as joy, tolerance, integration into peer group, calm coping with conflicts and cooperation with preschool teachers. Emotional Stability predicted children's concurrent autonomous and cooperative behavior in interactions with preschool teachers, expression of tolerance and calm coping with peer conflicts.

Key words: preschool children, social behavior, emotional expression, personality, Five-Factor-Model

Rezultati raziskav v različnih kulturah kažejo, da lahko s petfaktorskim modelom osebnosti opišemo strukturo individualnih razlik med odraslimi (npr. Caprara, Barbaranelli, Borgogni, Bucic in Boben, 1997; Digman, 1990; McCrae in Costa, 1987, 1997; McCrae, Costa, Ostendorf in dr., 2000; Oser in Reise, 1994), mladostniki (npr. Graziano in Ward, 1992; McCrae in dr., 2000; Zupančič, Cecić Erpič in Boben, 2001) ter šolskimi otroki (npr. Digman in Shmelyov, 1996; Little in Wanner, 1998; Mervielde, Buyst in De Fruyt, 1995; Pislak, 1999). Mervielde in sodelavci (1995) so bili med prvimi, ki so lestvice za ocenjevanje velikih petih osebnostnih dimenzij uporabili v raziskavah z mlajšimi otroki. Ugotovili so, da odrasli organizirajo svojo zaznavo osebnostnih značilnosti otrok v petfaktorsko strukturo takrat, ko se otroci všolajo. Avtorji so vzgojiteljice prosili, da so s pomočjo niza bipolarnih lestvic pridevnikov (Mervielde, 1992), ki temeljijo na Goldbergovih (1992) pokazateljih "velikih pet", ocenile otroke, stare od štiri do šest let. Ocene vzgojiteljic so se združevale v štiri glavne komponente: kombinirana Vestnost-Intelekt/odprtost, Ekstravertnost, Sprejemljivost in Čustvena Stabilnost, medtem ko so se ocene učiteljic šolskih otrok, starih od šest do osem let, pa tudi starejših šolskih otrok, združevale v popolno petfaktorsko strukturo.

Tudi ocene slovenskih vzgojiteljic, ki so s pomočjo prevedenih bipolarnih lestvic poročale o osebnostnih značilnostih predšolskih otrok, starih od pet do sedem let (Zupančič, Kavčič in Fekonja, 2003), so se združevale v štiri faktorje, ki so pojasnjevali preko dve tretjini variance. Te ugotovitve so skladne z rezultati predhodnih študij o osebnostnih značilnostih predšolskih otrok, ki so jih ocenjevali odrasli s pomočjo bipolarnih lestvic (Mervielde in dr., 1995) in osebnostnih vprašalnikov za predšolske otroke (npr. Cegnar, 2001; Mervielde in De Fruyt, 1999). Vestnost se pri predšolskih otrocih praviloma ne pojavi kot neodvisni faktor, ampak se združuje z Intelektom/Odprtostjo, faktorja pa se jasno ločita z vstopom otrok v sistem obveznega izobraževanja. Mervielde in De Fruyt (2000) navajata, da ločevanje med Vestnostjo in Intelektom/Odprtostjo ni funkcionalno za ocenjevanje osebnosti predšolskih otrok, medtem ko je za učitelje(ice) razlikovanje med učno (ne)uspešnimi učenci, ki so taki zaradi intelektualne (ne)odprtosti oziroma zaradi (ne)vestnosti posebnega pomena pri njihovem delu z otroki. M. Zupančič in T. Kavčič (v recenziji) sva poleg strukture osebnostnih značilnosti pri predšolskih otrocih preučevali tudi povezanost med štirimi osebnostnimi dimenzijami in socialnim prilagajanjem otrok v enem izmed kontekstov njihovega vsakdanjega življenja,

v vrtcu. Dobljeni rezultati so podprli konvergentno in diskriminativno veljavnost organizacije vzgojiteljskih zaznav otrokove osebnosti, kot se odraža v štirih faktorjih. Na podlagi teh rezultatov, ki izhajajo iz napovedi sestavljenih rezultatov splošnega prilagajanja, socialne kompetentnosti ter odsotnosti ponotranjenja in pozunanjenja težav, sva v pričujoči raziskavi ugotavljali, preko katerih posamičnih oblik socialnega vedenja in čustvenega izražanja osebnostne dimenzije prispevajo k napovedi otrokovega socialnega prilagajanja, kompetentnosti in težav v vrtcu.

Vzgojiteljice so socialno vedenje otrok ocenjevale s pomočjo Vprašalnika socialnega vedenja otrok (SV-O; LaFreniere, Dumas, Zupančič, Gril in Kavčič, 2001), saj se ta nanaša na vsakdanje vedenje otrok, ki odraža socialno kompetentnost, čustveno izražanje in težave prilagajanja. Natančneje, posamezne postavke zajemajo čustveno izražanje in socialno vedenje v interakcijah z vrstniki in odraslimi kot tudi značilno čustveno izražanje v nesocialnem kontekstu. Ta psihološki merski pripomoček je namenjen predvsem opisovanju vedenjskih nagnjenj otrok v kontekstu vzgoje in izobraževanja, saj se osredotoča na prisotnost in odsotnost tako prilagojenih kot tudi težavnih vedenj, in ne na razvrščanje otrok v diagnostične kategorije. Poleg tega raziskovalci še niso uporabili SV-O (ali severnoameriškega izvornika SCBE) v povezavi z merami osebnosti ali temperamenta, razen v že navedeni študiji M. Zupančič in T. Kavčič (v recenziji). Najpogosteje so uporabili druge propomočke, in sicer različne oblike ček list otrokovega vedenja ali ček liste težavnega vedenja (npr. Achenbach, 1991; Achenbach in Edelbrock, 1986; Eisenberg, Cumberland, Spinard in dr., 2001; Eisenberg, Fabes, Shepard in dr., 1997; Havlerson, Havill, Deal in dr., v tisku; LaFreniere in Dumas, 1995; Lochman in dr., 1993; Quay, 1983).

Rezultati novejših študij (te temperament opredeljujejo kot podstat za postopno oblikovanje osebnosti) kažejo, da se mere temperamenta v zgodnjem in srednjem otroštvu povezujejo z otrokovim socialnim delovanjem, težavnim vedenjem in razvojem socialnih odnosov (npr. Eisenberg in dr., 1997, 2001; Hendricsson in Rydell, 2001; Kochanska, 1995; Kyrios in Prior, 1990) ter napovedujejo njegovo prilagajanje v šoli in razvoj vedenjskih težav (npr. Eisenberg in dr., 1997; Reed-Victor in Pelco, 2001). Med temperamentnimi značilnostmi se s socialnim vedenjem povezujejo zlasti uravnavanje čustev in vedenja ter čustvena vzburljivost (npr. Rothbart, Ahadi in Hershey, 1994). Visoko uravnavanje (nadzor pozornosti, čustev in vedenja), nizka raven negativnega čustvovanja in splošna moč čustvovanja so npr. sočasno napovedovali kakovostno socialno delovanje predšolskih in šolskih otrok. Te mere so prav tako prispevale enkratno varianco pri vzdolžnem napovedovanju (iz zgodnjega v obdobje srednjega otroštva) socialnega vedenja otrok (Eisenberg in dr., 1995; Eisenberg in dr., 1997). Po drugi strani pa so se temperamentne značilnosti vzburljivosti in negativnega čustvovanja povezovala z otrokovimi težavami v prilagajanju (npr. Kyrios in Prior, 1990). Medtem ko je splošno negativno čustvovanje povezano tako s ponotranjenjem kot s pozunanjenjem težav, se kakovostno različna negativna čustva različno povezujejo z vedenji ponotranjenja in pozunanjenja (npr. Rothbart in Bates, 1998; Eisenberg in dr., 2001). Štiri do osem let stari otroci z izrazitim pozunanjenjem težav so bili, v primerjavi z otroki z izrazitim ponotranjenjem težav in dobro prilagojenimi posamezniki, bolj nagnjeni k izražanju jeze, impulzivnosti ter nizkemu uravnavanju pozornosti in vedenja, medtem ko so bili otroci z izrazitim ponotranjenjem težav nagnjeni k izražanju žalosti, šibkemu uravnavanju pozornosti in nizki impulzivnosti (Eisenberg in dr., 2001).

Mnogo bolj redko kot temperament pa so raziskovalci preučevali osebnostne značilnosti otrok ter njihovo povezanost s socialnim delovanjem in prilagajanjem na vzgojno-izobraževalno okolje (npr. vrtec, šola). Do nedavnega raziskovalci sploh niso poročali o "trdnih" dokazih, da se pri predšolskih otrocih, poleg temperamentnih, kažejo

tudi osebnostne značilnosti, ki so predhodniki modela velikih pet (Halverson in dr., v tisku; Mervielde in De Fruyt, 2002; pregled v: Zupančič, 2002). Halverson in sodelavci (v tisku) so preverjali konvergentno in diskriminativno veljavnost povsem novega pripomočka za ocenjevanje osebnosti otrok (Vprašalnik individualnih razlik med otroki), ki temelji na petfaktorskem modelu in pristopu prostih opisnikov, ter ugotovili dosledno povezanost med štirimi dimenzijami osebnosti ter impulzivnostjo/nadzorom in pozunanjenjem težav, medtem ko se je ponotranjenje težav dosledno povezovalo s plašnostjo (eno od lestvic nevroticizma ali čustvene nestabilnosti) ter nizkimi ravnmi na lestvicah, ki sestavljajo ekstravertnost. V študiji E. Reed-Victor in L. Pelco (2001) z otroki, vključenimi v posebne izobraževalne programe (za otroke, ki se razvijajo v izrazito neugodnih socialno-ekonomskih pogojih), je osebnostni faktor Odrprtost-Vestnost vzdolžno napovedoval učni uspeh in prilagajanje na šolsko okolje, negativno pa je bil povezan s ponotranjenjem in pozunanjenjem težav. Pozunanjenje težav sta napovedovala tudi nizka obvladljivost (ena od lestvic sprejemljivosti) in dejavnost (ena od lestvic ekstravertnosti). Vendar so bili v navedene študije vključeni starostno heterogeni vzorci otrok (stari od tri do dvanajst let), v drugih, razmeroma redkih raziskavah s to problematiko, pa so raziskovalci preučevali odnos med petimi dimenzijami osebnosti in težavnim vedenjem pri šolskih otrocih (npr. Ehrler, Evans in McGhee, 1999; Van Leeuwen, 1999). Edina študija na starostno homogenih skupinah predšolskih otrok je potekala v Sloveniji (Zupančič in Kavčič, v recenziji). Avtorici sta ugotovili, da lahko na podlagi osebnostnih dimenzij pet do sedemletnih otrok, kot so jih ocenile njihove vzgojiteljice, sočasno napovemo splošno socialno vedenje in odsotnost težav prilagajanja v vrtcu. Osebnostne dimenzije Vestnost-Intelekt/odprtost, Ekstravertnost in Sprejemljivost so napovedovale socialno kompetentnost otrok, Ekstravertnost, Vestnost-Intelekt/odprtost in Čustvena stabilnost so napovedovale odsotnost ponotranjenja težav, medtem ko je Ekstravertnost napovedovala prisotnost, ostale tri osebnostne dimenzije pa odsotnost pozunanjenja težav.

V pričujoči študiji sva se osredotočili na to, katera specifična vedenja na področju čustvenega izražanja, interakcije z vrstniki in vzgojiteljicami lahko napovedujemo na podlagi štirih osebnostnih dimenzij. Predvidevali sva, da: (a) bo kombinirani faktor Vestnost-Intelekt/odprtost napovedoval različne oblike prilagojenega vedenja v vrtcu, saj ta faktor vključuje nadzor nad čustvenim izražanjem, pozornostjo in vedenjem; (b) faktor Ekstravertnost, ki odraža spontanost, asertivnost in družabnost, bo napovedoval zlasti izražanje veselja in vključevanje v vrstniške skupine, pa tudi oblike vedenja, ki tvorijo vzorec pozunanjenja težav, t.j. izražanje jeze, agresivnost, jezo in nasprotovanje odraslim; (c) faktor Sprejemljivost, ki opisuje nesebično, prijateljsko in prilagodljivo vedenje, bo napovedoval zlasti prosocialne in mirne interakcije z vrstniki ter sodelovanje z vzgojiteljico ter (č) da bo faktor Čustvena stabilnost (odsotnost zaskrbljenosti, sposobnost uravnavanja čustev) napovedoval otrokovo strpnost v medosebnih odnosih z vrstniki ter nizko raven izražanja jeze.

Metoda

Udeleženci

V študiji je sodelovalo 14 vzgojiteljic iz šestih vrtcev v različnih slovenskih regijah. Ocenjevale so osebnostne značilnosti in specifično socialno vedenje 188 predšolskih otrok (103 dečke in 85 deklc) v njihovi skupini v vrtcu. Otroci so bili stari od 61 do 88 mesecev ($M = 73$ mesecev; $SD = 7$ mesecev), vzgojiteljice pa so ocenjevale le tiste, ki so bili vključeni v njihovo skupino neprekinjeno vsaj tri mesece.

Pripomočki

Za ocenjevanje socialnega vedenja otrok sva uporabili Vprašalnik socialnega vedenja otrok (SV-O) (LaFreniere in dr., 2001), ki ga izpolnjujejo vzgojiteljice. Vprašalnik vključuje osem temeljnih in štiri sestavljene lestvice socialnega vedenja otrok. Vsaka temeljna lestvica zajema deset postavk – kratkih trditev, ki opisujejo otrokovo vedenje. Pet postavk vsake temeljne lestvice opisuje uspešno prilagajanje, preostalih pet pa težave v prilagajanju. Postavke ocenjujejo vzgojiteljice s pomočjo ocenjevalne lestvice od 1 (skoraj nikoli se ne pojavlja) do 6 (skoraj vedno se pojavlja). Prve tri temeljne lestvice se nanašajo na otrokovo značilno izražanje čustev, opredeljujejo pa jih negativni in pozitivni poli: *potrtost – veselje*, *anksioznost – zaupljivost* ter *jeza – strpnost*. Z naslednjimi tremi temeljnimi lestvicami opisujemo otrokove socialne interakcije z vrstniki: *osamljenost – vključevanje*, *agresivnost – mirnost* ter *egoizem – prosocialnost*. Z zadnjima dvema temeljnima lestvicami ocenjujemo otrokove odnose z vzgojiteljico: *nasprotovanje – sodelovanje* ter *odvisnost – samostojnost*. Notranja zanesljivost temeljnih lestvic, ocenjena na slovenskih predšolskih otrocih, znaša med 0,76 in 0,84, retestna zanesljivost od 0,62 do 0,84, ujemanje med ocenami vzgojiteljic in pomočnic vzgojiteljic od 0,69 do 0,88, konstruktna in sočasna veljavnost lestvic pa je zadovoljliva (LaFreniere in dr., 2001).

Vzgojiteljice so osebnost otrok ocenjevale s pomočjo (za slovenski jezikovni prostor prilagojenih) Flamskih bipolarnih ocenjevalnih lestvic Velikih pet (B5BBS-25; Mervielde, 1992), skrajšane različice 50 bipolarnih pokazateljev "velikih pet" (Goldberg, 1992). Merski pripomoček vključuje 25 bipolarnih lestvic, po pet za vsakega od velikih petih faktorjev osebnosti: ekstravertnost, npr. *tih – zgovoren*; sprejemljivost, npr. *nesodelovalen – sodelovalen*; vestnost, npr. *površen – temeljit*; čustvena stabilnost, npr. *zaskrbljen – flegmatičen* ter intelekt/odprtost, npr. *neustvarjalen – ustvarjalen*. Postavke zajemajo po dva nasprotna pridevnika na isti dimenziji, izraženost dimenzije pri posameznem otroku pa ocenjevalec oceni na 9-stopenjski lestvici. Uporabljeni pripomoček B5BBS-25 je bil preveden v slovenščino ter prirejen v raziskovalne namene (Zupančič in Kavčič, 2002; za natančnejši opis priredbe glej Zupančič in dr., 2003). Slovenska različica B5BBS-25 je zadovoljlivo notranje zanesljiva glede na lestvice, ki sodijo v vsakega od štirih faktorjev, dobljenih na vzorcu pet do sedemletnih slovenskih predšolskih otrok: Cronbachova alfa za faktor Vestnost-Intelekt/odprtost znaša 0,92, za faktor Ekstravertnost 0,90, za Sprejemljivost 0,77 ter za Čustveno stabilnost 0,59, kar predstavlja razmeroma nizko notranjo skladnost, ki pa se še giba v mejah primernosti (Zupančič in dr., 2003). Štirje faktorji, v katere se združujejo postavke B5BBS-25, so podobni štirim faktorjem, dobljenimi s slovensko priredbo Osebnostnega vprašalnika velikih pet za otroke (Zupančič in Kavčič, 2002), pripomočkom, ki je bil izvirno oblikovan kot vprašalnik za samoocenjevanje osebnosti šolskih otrok (Little in Wanner, 1998) ter kasneje prirejen za vzgojiteljičino ocenjevanje starejših predšolskih otrok (Cegnar, 2001).

Postopek

Vzgojiteljice v šestih slovenskih vrtcih sva prosili, da s pomočjo SV-O in slovenske različice B5BBS-25 ocenijo otroke v svojih skupinah, za katere so starši podali pisno soglasje. Pri tem so vzgojiteljice dobile kratka navodila, naj: (a) ocenjujejo posamezne otroke zaporedno in ne več otrok hkrati na eni postavki; (b) natančno preberejo vsako postavko; (c) se pri ocenjevanju značilnosti otrok čim bolj držijo vrstnega reda postavk; (č) podajo ocene na vseh postavkah; (d) otroke ocenjujejo samostojno,

brez posvetovanja z drugimi (npr. pomočnicami vzgojiteljic); (e) poskrbijo za varnost in zaupnost izpolnjenih in praznih vprašalnikov od trenutka, ko so jih prejele do vrnitve raziskovalkama. Vzgojiteljice so imele dva tedna časa za ocenjevanje značilnosti otrok v svojih skupinah.

Rezultati

V Tabeli 1 predstavlja aritmetične sredine in standardne deviacije za mere osebnosti in socialnega vedenja. Povezanost med osebnostnimi značilnostmi predšolskih otrok in njihovim socialnim vedenjem v vrtcu sva preverili tako, da sva izračunali korelacije med štirimi faktorji osebnosti otrok, kot so jih ocenile njihove vzgojiteljice, ter osmimi temeljnimi lestvicami SV-O (Tabela 2).

Tabela 1. Aritmetične sredine in standardne deviacije

Spremenljivka	<i>M</i>	<i>SD</i>
Osebnost^a		
Vestnost-Intelekt/odprtost	6,76	1,40
Ekstravertnost	6,34	1,73
Sprejemljivost	6,74	1,33
Čustvena stabilnost	6,00	1,49
Socialno vedenje^b		
Potrnost – Veselje	38,24	8,83
Anksioznost – Zaupljivost	36,84	8,90
Jeza – Strpnost	34,12	8,08
Osamljenost – Vključevanje	37,42	10,11
Agresivnost – Mirnost	37,26	8,93
Egoizem – Prosocialnost	33,67	8,59
Nasprotovanje – Sodelovanje	39,83	7,90
Odvisnost – Samostojnost	35,88	9,31

Opombe. ^aMožne vrednosti od 1 do 9, ^bMožne vrednosti od 0 do 50.

Ker rezultati predhodnih raziskav s predšolskimi otroki kažejo nekatere pomembne razlike med spoloma v štirih faktorjih osebnosti (Zupančič in dr., 2003) ter temeljnimi lestvicami SV-O (La Freniere in Dumas, 1995; LaFreniere in dr., 2001), sva povezanost med osebnostjo in socialnim vedenjem preverili posebej za deklice in dečke, da bi ugotovili, ali se vzorec korelacij bistveno razlikuje glede na spol otrok. Razlike med ustreznima korelacijskima koeficientoma večinoma ne dosegajo statistične pomembnosti na ravni tveganja 0,05. Zato so rezultati korelacijske analize predstavljeni za celotni vzorec predšolskih otrok (glej Tabela 2), razen v primerih, ko se korelacijski koeficienti v skupini deklic in dečkov med seboj pomembno razlikujejo. Osebnostni faktorji Vestnost-Intelekt/odprtost, Sprejemljivost in Čustvena stabilnost statistično pomembno pozitivno korelirajo z vsemi osmimi temeljnimi lestvicami SV-O. Ekstravertnost se pozitivno povezuje z vzgojiteljičinimi ocenami otrok na naslednjih lestvicah socialnega vedenja: *Potrnost-Veselje*, *Anksioznost-Zaupljivost*, *Osamljenost-Vključevanje* ter *Odvisnost-Samostojnost*. Opisani vzorec korelacij se kaže tako v skupini dečkov kot tudi deklic, z izjemo povezanosti med osebnostnim faktorjem Čustvena stabilnost in SV-O lestvicama *Agresivnost-Mirnost* in *Egoizem-Prosocialnost*, ki v skupini deklic ne dosega ravni statistične pomembnosti.

Tabela 2. Koeficienti korelacije med vzgojiteljičinimi ocenami otrokovega socialnega vedenja in osebnostnih značilnosti.

Socialno vedenje	Mere osebnosti			
	Vestnost- Intelekt/odprtost	Ekstravertnost	Sprejemljivost	Čustvena Stabilnost
Potrnost – Veselje	0,51**	0,72**	0,38**	0,46**
Anksioznost – Zaupljivost	0,48**	0,83**	0,24**	0,43**
Jeza – Strpnost	0,58**	0,03	0,67** ^a	0,43**
Osamljenost – Vključevanje	0,60**	0,75**	0,41**	0,46**
Agresivnost – Mirnost	0,58**	-0,02	0,69**	0,43** ^b
Egoizem – Prosocialnost	0,47**	0,03	0,76**	0,41** ^c
Nasprotovanje – Sodelovanje	0,55**	-0,08	0,70**	0,40**
Odvisnost – Samostojnost	0,60**	0,68**	0,34**	0,55**

Opomba. ** $p < 0,001$; ^a $r_{dečki} = 0,73^{***}$, $r_{dekle} = 0,56^{**}$, $z = 1,96$, $p < 0,05$; ^b $r_{dečki} = 0,58^{**}$, $r_{dekle} = 0,21$, $z = 2,97$, $p < 0,01$; ^c $r_{dečki} = 0,57^{**}$, $r_{dekle} = 0,19$, $z = 3,11$, $p < 0,01$.

Z regresijskimi analizami sva želeli ugotoviti, ali mere osebnosti napovedujejo variabilnost posameznih vidikov socialnega vedenja pri predšolskih otrocih. Faktorji osebnosti so bili sočasno vključeni v regresijsko enačbo kot prediktorji, ocene vzgojiteljic na osmih temeljnih lestvicah SV-O pa kot kriteriji. Rezultati regresijskih analiz so predstavljeni v tabelah od 3 do 5. Vse izračunane regresijske enačbe so statistično pomembne. Štirje faktorji osebnosti pojasnjujejo od 57% do 74% variance na posameznih lestvicah socialnega vedenja otrok.

Tabela 3. Napoved otrokovega čustvenega izražanja v vrtcu z vzgojiteljičinimi ocenami otrokove osebnosti.

Mere osebnosti	Potrnost – Veselje		Anksioznost – Zaupljivost		Jeza – Strpnost	
	R^2	β	R^2	β	R^2	β
$N = 188$	0,63		0,74		0,57	
Vestnost- intelekt/Odprtost		0,18**		0,18**		0,39**
Ekstravertnost		0,60**		0,73**		-0,22**
Sprejemljivost		0,18**		0,02		0,41**
Čustvena stabilnost		0,09		0,08		0,17**
F	$F(4,183)=77,22^{**}$		$F(4,183)=128,15^{**}$		$F(4,183)=60,38^{**}$	

Opomba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Med štirimi faktorji osebnosti Ekstravertnost v največji meri napoveduje otrokovo izražanje veselja, medtem ko izražanje tega čustva ne napoveduje faktor Čustvena stabilnost. Prav tako ekstravertnost najbolj napoveduje otrokovo zaupljivost v vrtcu, k izražanju zaupljivosti pa ne prispevata čustvena stabilnost in sprejemljivost. Slednja najbolj napoveduje otrokovo strpnost, h kateri pomembno prispevajo še ostali trije faktorji osebnosti, kombinirani faktor Vestnost-Intelekt/odprtost in Čustvena stabilnost pozitivno, Ekstravertnost pa negativno.

Tabela 4. Napoved otrokovega socialnega vedenja v vrstniški skupini v vrtcu na podlagi vzgojiteljske ocene štirih osebnostnih dimenzij.

Mere osebnosti	Osamljenost – Vključevanje		Agresivnost – Mirnost		Egoizem – Prosocijalnost	
	R^2	β	R^2	β	R^2	β
$N = 188$	0,72		0,62		0,60	
Vestnost- Intelekt/odprtost		0,28**		0,41**		0,16**
Ekstravertnost		0,61**		-0,28**		-0,13*
Sprejemljivost		0,17**		0,43**		0,66**
Čustvena stabilnost		0,05		0,18**		0,07
F	$F(4,183)=118,98^{**}$		$F(4,183)=73,92^{**}$		$F(4,183)=69,89^{**}$	

Opomba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Glede na otrokovo socialno vedenje v vrstniški skupini lahko z merami osebnosti v razmeroma največji meri napovemo otrokovo vključevanje v vrstniško skupino v vrtcu, k tej napovedi največ prispeva otrokova ekstravertnost, medtem ko čustvena stabilnost ne napoveduje vključevanja med vrstnike. Otrokovi mirno razreševanje sporov med vrstniki pomembno napovedujejo vsi štirje faktorji osebnosti, razmeroma najbolj Sprejemljivost in Vestnost-Intelekt/odprtost. Pri tem pa otrokova ekstravertnost napoveduje agresivno vedenje (zveza je negativna). Prosocijalno vedenje do vrstnikov najbolj napoveduje otrokova sprejemljivost, nižja, a statistično značilna pa je tudi napoved na podlagi vestnosti-intelekt/odprtosti ter ekstravertnosti. Podobno kot na področju razreševanja konfliktov v vrstniški skupini, ekstravertnost tudi negativno napoveduje otrokovo prosocijalno vedenje do vrstnikov.

Tabela 5. Napoved otrokovega vedenja v odnosu do vzgojiteljic na podlagi njihove ocene štirih osebnostnih dimenzij.

Mere osebnosti	Nasprotovanje – Sodelovanje		Odvisnost – Samostojnost	
	R^2	β	R^2	β
$N = 188$	0,63		0,67	
Vestnost-Intelekt/odprtost		0,38**		0,36**
Ekstravertnost		-0,33**		0,45**
Sprejemljivost		0,48**		-0,03
Čustvena stabilnost		0,14*		0,28**
F	$F(4,183)=76,52^{**}$		$F(4,183)=92,28^{**}$	

Opomba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Otrokovo sodelovanje z vzgojiteljice pomembno napovedujejo vsi štirje faktorji osebnosti, med njimi k napovedi največ prispeva faktor Sprejemljivost, Ekstravertnost pa sodelovanje napoveduje v negativni smeri, t.j. povezuje se z nasprotovanjem vzgojiteljici. Ta faktor v najvišji meri napoveduje otrokovo samostojnost v odnosu z vzgojiteljico, poleg Vestnosti-Intelekt/odprtosti in Čustvene stabilnosti, medtem ko raven otrokove sprejemljivosti ne napoveduje njegove samostojnosti.

Razprava

Rezultati pričujoče študije kažejo, da lahko različne vidike otrokovega socialnega vedenja v vrtcu napovemo na podlagi njegovih osebnostnih značilnosti, ki jih ocenjujemo v okviru štirih robustnih dimenzij osebnosti, predhodno podprtih z eksploratorno faktorsko analizo (Zupančič in dr., 2003). Prilagojeno vedenje v vrtcu, ki sva ga preučevali preko značilnosti otrokovega čustvenega izražanja, socialnega vedenja v vrstniški skupini in v interakciji z vzgojiteljico, sva namreč lahko v precejšnji meri napovedali na podlagi vzgojiteljičinih ocen otrokove vestnosti in intelektualne odprtosti, ekstravertnosti, sprejemljivosti ter čustvene stabilnosti. Ne glede na to, da je bila velika večina povezav (korelacijskih koeficientov) med merami otrokovega socialnega vedenja in osebnosti statistično pomembnih, so različne osebnostne dimenzije diferencialno napovedovale posamezne vidike otrokovega čustvenega izražanja in vedenja v medosebnih odnosih. Delna razhajanja med rezultati korelacijske in regresijske analize odražajo dejstvo, da se lahko korelacije med prediktorskimi in kriterijskimi spremenljivkami pojavljajo zaradi posredne zveze z neko drugo spremenljivko. Tako pomembne korelacijske zveze nujno ne pomenijo, da lahko rezultate na kriterijskih spremenljivkah pojasnimo z rezultati na prediktorskih. Zaradi tega se v razpravi osredotočava le na napovedne zveze, ki izhajajo iz regresijske analize podatkov.

V predhodni raziskavi napovedi splošnega socialnega vedenja so socialno kompetentnost otrok v vrtcu pozitivno napovedovali osebnostni faktorji (navedeni so po vrstnem redu pomembnosti prispevka) Vestnost-Intelekt/odprtost, Ekstravertnost in Sprejemljivost (Zupančič in Kavčič, v recenziji). Ker socialno kompetentnost tvorijo pozitivni poli osmih temeljnih lestvic, ki sva jih kot kriterijski spremenljivki upoštevali v pričujoči študiji, na podlagi predstavljenih rezultatov sklepava, da otrokova vestnost in intelektualna odprtost pomembno prispevata k napovedi socialne kompetentnosti preko vseh konstruktov, ki jo sestavljajo, t.j. izražanja veselja, zaupljivosti, strpnosti, vključevanja v vrstniško skupino, mirnosti pri razreševanju vrstniških sporov, prosocialnega vedenja do vrstnikov, sodelovanja z vzgojiteljico in otrokove samostojnosti. Primerjava velikosti beta koeficientov kaže, da ta osebnostna dimenzija razmeroma najbolje napoveduje mirnost pri razreševanju vrstniških sporov, strpnost ter otrokovo vedenje v odnosu z vzgojiteljico (sodelovanje in samostojnost). Verjetno se ta napovedna zveza pojavlja zaradi tega, ker faktor vestno-Intelekt/odprtost v prejšnji meri vključuje otrokovo sposobnost nadzora pozornosti, čustev in vedenja, kar kažejo tudi rezultati študij na starejših otrocih (Halverson in dr., v tisku).

Tudi faktor Ekstravertnosti pomembno napoveduje vsa vedenja, ki kažejo na otrokovo socialno kompetentnost, vendar se diferencialno povezuje s posamičnimi vedenji, ki jo opredeljujejo. Medtem ko ekstravertnost pomembno pozitivno napoveduje sestavljeni konstrukt socialne kompetentnosti (Zupančič in Kavčič, v recenziji), pa rezultati predstavljene študije kažejo, da faktor Ekstravertnost negativno napoveduje otrokovo strpnost, mirnost, prosocialnost in sodelovanje, kar pomeni, da bolj ekstravertni predšolski otroci izražajo več jeze v vrtcu, agresivnosti ter egoizma v odnosu do vrstnikov in več nasprotovanja vzgojiteljicam kot manj ekstravertni. Te značilnosti social-

nega vedenja sestavljajo konstrukt pozunanjenje težav, ki ga je tudi v predhodni raziskavi na predšolskih otrocih pomembno napovedovala otrokova ekstravertnost (Zupančič in Kavčič, v recenziji), podobno pa ugotavljajo tuji avtorji na starostno heterogenih skupinah predšolskih in šolskih otrok (Halverson in dr., v tisku; Reed-Victor in Pelco, 2001). Velikost beta koeficientov v pričujoči študiji dalje kaže, da k pozunanjenem vedenju razmeroma največ prispevata otrokovo nasprotovanje vzgojiteljici in agresivnost do vrstnikov. Kot sklepa s teh koeficientov, ekstravertnost v večji meri kot k pozunanjenim vedenjem, prispeva k socialni kompetentnosti, saj v precejšnji meri napoveduje otrokovo zaupljivost in izražanje pozitivnega razpoloženja v vrtvu, vključevanje v vrstniško skupino ter relativno samostojnost v odnosu z vzgojiteljico.

Z vzgojiteljicine ocene otrokove sprejemljivosti lahko pomembno napovedujemo naslednja vedenja, ki kažejo na otrokovo socialno kompetentnost: prosocialnost v odnosu do vrstnikov, sodelovanje z vzgojiteljico, mirno razreševanje konfliktov z vrstniki, strpnost, izražanje veselja in vključevanje v vrstniško skupino (vedenja so našeta po velikosti prispevka osebnostne dimenzije), medtem ko na preostala vedenja ne moremo sklepati na podlagi otrokove sprejemljivosti.

Faktor Čustvena stabilnost razmeroma najmanj prispeva k sočasni napovedi socialnega vedenja in v tem okviru največ prispeva k otrokovemu kompetentnem odnosu z vzgojiteljico (samostojnost in sodelovanje), napoveduje pa še mirnost v vrstniški skupini in strpnost v kontekstu vedenja v vrtcu nasploh. Eden izmed razlogov za razmeroma nizko sočasno napoved te osebnostne dimenzije je lahko razmeroma nizka notranja zanesljivost faktorja Čustvena stabilnost.

Ugotovitve pričujoče študije kažejo, da obstajajo povezave med osebnostnimi značilnostmi in socialnim vedenjem že v zgodnjem otroštvu in ne le v srednjem in poznem otroštvu ter mladostništvu, kot to ugotavljajo različni tuji avtorji. Tako se npr. šolski otroci in mladostniki z razmeroma visoko izraženimi "velikimi" petimi osebnostnimi dimenzijami bolje prilagajajo na svoje socialno okolje, so bolj priljubljeni med svojimi sošolci ter s strani pomembnih drugih prejmejo več socialne opore kot posamezniki s t.i. pretiranim (zlasti nizka ekstravertnost) in pomanjkljivim (visoka ekstravertnost ter nizki sprejemljivost in vestnost) nadzorom (Huey in Weisz, 1997; van Lieshout, 2000).

Omeniti je potrebno nekaterer pomanjkljivosti predstavljene raziskave. Ker so bili podatki zbrani sočasno, nam rezultati ne omogočajo, da bi na podlagi štirih osebnostnih dimenzij vzdolžno napovedali otrokovo kasnejše socialno vedenje, zlasti njegovo prilagajanje na šolsko okolje. Poleg tega so iste vzgojiteljice poročale o otrokovi osebnosti in socialnem vedenju, zaradi česar lahko ugotovljene sočasne napovedne zveze vsaj delno odražajo tudi implicitne teorije vzgojiteljic (t.j. na kakšen način vzgojiteljice povezujejo osebnostne značilnosti in socialno vedenje). Zaradi tega bi bilo v nadaljnjem raziskovanju potrebno uporabiti metodologijo z več ocenjevalci. Ob upoštevanju opisanih omejitev pa rezultati študije kažejo, da prepoznavanje vzorcev osebnostnih dimenzij predstavlja učinkovit pristop k ugotavljanju individualnih razlik, povezanih s težavami prilagajanja pri predšolskih otrocih, kot predlagajo drugi avtorji na podlagi preučevanja teh odnosov pri šolskih otrocih in mladostnikih (npr. Ehrler in dr., 1999; Huey in Weisz, 1997; van Leeuwen, 1999).

LITERATURA

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the Child Behavior Check-list/4-18 and 1991 Profile*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Achenbach, T. M. in Edelbrock, C. (1986). *Manual for the Teacher's Report Form*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.

- Caprara, V. G., Barbaranelli, C., Borgogni, L., Bucik, V. in Boben, B. (1997). *Model "velikih pet": Prilagoditveni za merjenje strukture osebnosti*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Cegnar, P. (2001). *Dimenzije osebnosti starejših predšolskih otrok in njihova povezanost s prilagodjenostjo v vrtcu*. Neobjavljena diplomska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the Five-Factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Digman, J. M. in Shmelyov, A. G. (1996). The structure of temperament and personality in Russian children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 341-351.
- Ehrler, D. J., Evans, G. J. in McGhee, R. L. (1999). Extending the Big-Five theory into childhood: A preliminary investigation into the relationship between Big-Five personality traits and behavior problems in children. *Psychology in the Schools*, 36 (6), 451-458.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinard, T. L., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Reiser, M., Murphy, B. C., Losoya, S. H. in Guthrie, I. K. (2001). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior. *Child Development*, 72, 1112-1134.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Murphy, B., Maszk, P., Smith, M. in Karbon, M. (1995). The role of emotionality and regulation in children's social functioning: A longitudinal study. *Child Development*, 66, 1360-1384.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Murphy, B. C., Guthrie, I. K., Jones, S., Friedman, J., Poulin, R. in Maszk, P. (1997). Contemporaneous and longitudinal prediction of children's social functioning from regulation and emotionality. *Child Development*, 68, 642-664.
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers of the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4, 26-42.
- Graziano, W. G. in Ward, D. (1992). Probing the Big Five in adolescence: Personality and adjustment during a developmental transition. *Journal of Personality*, 60, 425-440.
- Halverson, C. F., Havill, V. L., Deal, J., Baker, S. R., Victor, B. J., Pavlopoulos, V., Besevegis, E. in Wen, L. (v tisku). Personality structure as derived from parental ratings of free descriptions of children: The Inventory of Child Individual Differences. *Journal of Personality*.
- Hendricsson, L. in Rydell, A.-M. (2001). *Relationships with teachers and self-perception among children with externalizing and internalizing problems*. Prispevek predstavljen na 10. Evropski konferenci o razvojni psihologiji, Uppsala, Švedska.
- Huey, S. J., Jr. in Weisz, J. R. (1997). Ego control, ego resiliency, and the Five-factor model as predictors of behavioral and emotional problems in clinic-referred children and adolescents. *Journal of Abnormal Psychology*, 106(3), 404-415.
- Kochanska, G. (1995). Children's temperament, mothers' discipline, and security of attachment: Multiple pathways to emerging internalization. *Child Development*, 66, 597-615.
- Kyrios, M. in Prior, M. (1990). Temperament, stress, and family factors in behavioral adjustment of 3-5-year-old children. *International Journal of Behavioral Development*, 13, 67-93.
- LaFreniere, P. J. in Dumas, J. E. (1995). *Social Competence and Behavior Evaluation, Preschool Edition (SCBE)*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- LaFreniere, P. J., Dumas, J. E., Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2001). *Vprašalnik o socialnem vedenju otrok. SV-O priložnik*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Little, T. D. in Wanner, B. (1998). *Validity of a Big-Five Personality Inventory for Children (B5P-C)*. Prispevek predstavljen na Srečanju mednarodnega društva za preučevanje razvoja vedenja, Bern, Švica.
- Lochman, J. E. in Conduct Problems Prevention Research Group (1993). Screening of child behavior problems for prevention programs at school entry. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 549-559.
- McCrae, R. R. in Costa, P. T., Jr. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90.
- McCrae, R. R. in Costa, P. T., Jr. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52, 509-516.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hřebíčková, M., Avia, M. D., Sanz, J., Sánchez-Bernardoz, M. L., Kusdil, M. E., Woodfield, R., Saunders, P. R. in Smith, P. B. (2000). Nature over nurture: Temperament, personality, and life span development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 173-186.

- Mervielde, I. (1992). The B5BBS-25: A Flemish set of bipolar markers for the "Big Five" personality factors. *Psychologica Belgica*, 32, 195-210.
- Mervielde, I., Buyst, V. in De Fruyt, F. (1995). The validity of the Big Five as a model for teacher's ratings of individual differences among children aged 4-12 years. *Personality and Individual Differences*, 18 (4), 525-534.
- Mervielde, I. in De Fruyt, F. (1999). Construction of the Hierarchical Personality Inventory for Children (HiPIC). V I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt in F. Ostendorp, (ur.), *Personality Psychology in Europe. Proceedings of the Eighth European Conference on Personality Psychology* (str.107-127). Tilburg: Tilburg University Press.
- Mervielde, I. in De Fruyt, F. (2000). The Big Five personality factors as a model for the structure of children's peer nominations. *European Journal of Personality*, 14, 91-106.
- Mervielde, I. in De Fruyt, F. (2002). Assessing children's traits with the Hierarchical Personality Inventory for Children. V B. de Raad in M. Perugini (ur.), *Big Five assessment* (str. 129-146). Gottingen: Hogrefe in Huber Publishers.
- Oser, D. J. in Reise, S. P. (1994). Personality assessment. *Annual Journal of Psychology*, 45, 357-388.
- Pislak, A. (1999). *Preizkus vprašalnika Velikih pet osebnostnih lastnosti na slovenskih osnovnošolcih*. Neobjavljena diplomska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Quay, H. C. (1987). A dimensional approach to behavior disorder: The Revised Behavior Problem Checklist. *School Psychology Review*, 12, 144-249.
- Reed-Victor, E. in Pelco, L. (2001). *Child temperament and personality: Contributions to early school competence and behavior problems*. Prispevek predstavljen na 10. Evropski konferenci o razvojni psihologiji, Uppsala, Švedska.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A. in Hershey, K. L. (1994). Temperament and social behavior in childhood. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40, 21-39.
- Rothbart, M. K. in Bates, J. E. (1998). Temperament. V N. Eisenberg (ur.), W. Damon (ur. zbirke), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional and personality development* (str. 105-176). New York: Wiley.
- van Leeuwen, K. (1999). *The relationship between personality and problem behavior in children*. Prispevek predstavljen na 9. Evropski konferenci o razvojni psihologiji, Spetses, Grčija.
- van Lieshout, C. F. M. (2000). Lifespan personality development: Self-organising goal-oriented agents and developmental outcome. *International Journal of Behavioral Development*, 24, 276-288.
- Zupančič, M. (2002). Razvoj osebnostnih značilnosti predšolskih otrok. *Anthropos*, 4/6, 93-106.
- Zupančič, M., Ceci Erpič, S. in Boben, D. (2001). *Vprašalnik Velikih pet za otroke in mladostnike*. Neobjavljeno raziskovalno poročilo. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Zupančič, M. in Kavčič, T. (2002). *Validacija pripomočkov za ocenjevanje osebnostnih značilnosti pri predšolskih otrocih: pilotne študije*. Neobjavljeno raziskovalno poročilo. Ljubljana: Oddelek za psihologijo.
- Zupančič, M. in Kavčič, T. (v recenziji). *Contemporaneous prediction of social behavior in preschool children from a set of personality dimensions*.
- Zupančič, M., Kavčič, T. in Fekonja, U. (2003). The personality structure of toddlers and preschool children as perceived by their kindergarten teachers. *Psihološka obzorja*, 12 (1), 7-26.